عطایی کردیانی، زینب؛ تجعفری، معصومه؛ نوکاریزی، محسن؛ آقامحمدیان شعرباف، حمیدرضا (۱۳۹۸). اولویت‌بندی و امکان‌سنجی خدمات قابل ارائه در کتابخانه‌های عمومی شهر مشهد در جهت کاهش آسیب اجتماعی طلاق. *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۹ (۲)، ۸۸- ۱۱۳.

اولویت‌بندی و امکان‌سنجی خدمات قابل ارائه در کتابخانه‌های عمومی شهر مشهد در جهت کاهش آسیب اجتماعی طلاق

زینب عطایی کردیانی[۱]، معصومه تجعفری[۲]، محسن نوکاریزی[۳]، حمیدرضا آقا محمدیان شعرباف[۴]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷۹۶/۱۰/۰۷ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۰/۲۷ DOI: 10.22067/riis.v0i0.69745

چکیده

مقدمه: کتابخانه‌های عمومی به عنوان یک قدرت اجتماعی می‌توانند در رفع مشکلات و آسیب‌های فردی و اجتماعی ایفای نقش کنند. از سویی، بر طبق آمارها، طلاق یکی از مهم‌ترین آسیب‌های اجتماعی در ایران و به‌ویژه در استان خراسان رضوی است. بنابراین هدف از این پژوهش، اولویت‌بندی و امکان‌سنجی خدمات قابل ارائه در کتابخانه‌های عمومی شهر مشهد در جهت کاهش آسیب اجتماعی طلاق است.

روش‌شناسی: این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش، پیمایشی است. ابزار گردآوری داده‌ها، دو پرسشنامه محقق ساخته بود. در این پژوهش دو جامعه آماری وجود داشت. جامعه اول، صاحب‌نظران (شامل دانشجویان دکترا و اعضای هیأت علمی گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، روان‌شناسی (حوزه مشاوره خانواده) و جامعه‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد) و جامعه دوم، کتابداران و کارکنان ستادی در دو اداره کتابخانه‌های عمومی استان خراسان رضوی و شهرستان مشهد بودند. حجم نمونه جامعه اول، ۳۰ نفر و حجم نمونه جامعه دوم، ۸۶ نفر به دست آمد که اعضای نمونه هر دو جامعه به روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند. روش‌های آماری مورد استفاده، آزمون فریدمن و آزمون تی تک نمونه بود.

یافته‌ها: از دیدگاه صاحب‌نظران، میان اولویت ارائه خدمات (به منظور کاهش طلاق) در ۵ مقوله خدمات آموزشی، اطلاع‌رسانی، مشاوره‌ای، مرتبط با منابع و جنبی تفاوت معناداری وجود داشت، به طوری که خدمات آموزشی بالاترین و خدمات اطلاع‌رسانی در پایین‌ترین اولویت قرار گرفت. در بررسی جزئی‌تر، خدمات دارای بالاترین اولویت بدین شرح بود: برگزاری کلاس‌های

۱ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد، ze_at46@mail.um.ac.ir
۲ استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد (نویسنده مسئول)، tajafari@um.ac.ir
۳ دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد، mnowkarizi@um.ac.ir
۴ استاد گروه روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد، aghamohammadian@um.ac.ir

آموزش مهارت‌های زندگی؛ آگاهی‌رسانی به خانواده‌ها از طریق شبکه اجتماعی به منظور توانمندسازی خانواده و کسب مهارت‌های زندگی؛ حضور مشاور خانواده/روانشناس در کتابخانه به منظور مشاوره و کمک به زوجین؛ ارائه منابع دیداری و شنیداری مرتبط با حوزه خانواده؛ برگزاری جلسات کتاب‌خوانی با حضور زوجین علاقه‌مند در رابطه با مسائل خانواده. از دیدگاه کتابداران و کارکنان ستادی، امکان ارائه خدمات آموزشی، اطلاع‌رسانی، مشاوره‌ای، مرتبط با منابع، و جنبی با حد مطلوب آن تفاوت معناداری داشت و کمتر از حد مطلوب بود.

نتیجه‌گیری: این پژوهش خدمات دارای اولویت از نظر صاحب‌نظران که می‌توانند در کاهش طلاق اثرگذار باشند را مشخص نمود. همچنین نشان داد که امکان ارائه این خدمات در کتابخانه‌های عمومی شهر مشهد از حد مطلوب کمتر بود. از این‌رو، نتایج این پژوهش می‌تواند منجر به آگاهی مدیران و مسئولان نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور نسبت به اولویت و امکان ارائه خدمات اثرگذار کتابخانه‌های عمومی در جهت کاهش طلاق گردد تا بتوانند برنامه‌ریزی لازم جهت ارائه این خدمات در کتابخانه‌های عمومی را انجام دهند و به کاهش مشکلات زناشویی و به تبع آن به کاهش طلاق در جامعه کمک نمایند.

کلیدواژه‌ها: کتابخانه عمومی، آسیب‌های اجتماعی، مشکلات زناشویی، طلاق، مشهد

مقدمه و بیان مسأله

کتابخانه‌های عمومی نقش‌ها و هدف‌های متعددی دارند. موکهرجی (۱۳۶۸) معتقد است که هدف اجتماعی کتابخانه‌های عمومی مافوق همه چیز است و کتابخانه را باید به چشم وسیله‌ای برای خدمات اجتماعی دانست. همچنین، کتابخانه‌های عمومی می‌توانند نقش‌های متعددی را ایفا نمایند، از جمله به عنوان یک نهاد اجتماعی می‌توانند مؤثر واقع شوند (ابراهیمی و علی‌پور نجمی، ۱۳۹۲). مختاری معمار (۱۳۷۶) بر این باور است که کتابخانه‌های عمومی را باید به عنوان یک قدرت اجتماعی تلقی کرد که در جامعه تأثیر زیادی دارد. کتابخانه عمومی می‌تواند آگاهی اجتماعی بدهد و فعالیت‌های سازنده را تقویت کند، و نیز می‌تواند در کمک به بخش‌های مختلف جامعه نقش مهمی ایفا کند. ایفای نقش اجتماعی کتابخانه عمومی ابعاد متعددی دارد. از وجوه اجتماعی بودن کتابخانه عمومی این است که می‌تواند خدمات متعددی را به گروه‌های مختلف سنی از جمله بزرگسالان به منظور کمک به کاهش آسیب‌های اجتماعی ارائه دهد (غفاری، ۱۳۸۰). به بیانی دیگر، کتابخانه عمومی آیینه تمام‌نمای جامعه‌ای است که در آن قرار دارد و باید مأمن و پناهگاهی برای همه افراد مشکل‌دار جامعه باشد و به عنوان برطرف‌کننده مشکلات و آسیب‌های فردی و اجتماعی نقش ایفا کند (فدایی عراقی، ۱۳۹۲).

آسیب‌های اجتماعی ابعاد وسیع و گسترش روزافزونی دارند و به‌طور مستقیم در عملکرد فرد و جامعه اثر می‌گذارند و صرف‌نظر از زیان‌های اقتصادی، بهداشت جسمی و روانی فرد و جامعه را نیز به مخاطره می‌افکنند. آسیب‌های اجتماعی انواع متعددی دارند از جمله: بیکاری، اعتیاد، فقر، کودک خیابانی، فحشا،

بزهکاری و جرم و سرقت، تکدی‌گری، خودکشی، فرار مغزها و مانند آن. در این میان برخی آسیب‌های اجتماعی مانند طلاق، همسر آزاری، کودک‌آزاری و فرار از خانه، مرتبط با خانواده است (معتمدی، ۱۳۸۶). خانواده به عنوان کوچک‌ترین نهاد اجتماعی، آسیب‌پذیرترین گروه در برابر آسیب‌های اجتماعی است، به‌طوری که اکثر آسیب‌ها و مشکلات ابتدا در خانواده‌ها بروز پیدا می‌کنند و در صورت پیشگیری نکردن و برخورد ناصحیح با آنها به درون جامعه رسوخ می‌یابند و در این شرایط دشوار دیگر نمی‌توان به راحتی مشکلات و آسیب‌ها را کنترل کرد (رفعت‌جاه و بهرامی، ۱۳۹۰). طلاق به عنوان یکی از آسیب‌های اجتماعی مرتبط با خانواده، به طور عمده محصول ناسازگاری‌های زناشویی است و برعکس، سازگاری زناشویی، کارکرد مؤثر خانواده را به دنبال می‌آورد. از طرفی با توجه به اینکه خانواده کوچک‌ترین نهاد جامعه است و سنگ بنای جامعه‌ای کارآمد است، ناسازگاری زناشویی در فضای خانوادگی، تبعات بسیار نامناسبی را در کارکرد خانواده‌ها به وجود می‌آورد (جعفری روشن، ۱۳۹۴) و پیامدهای روانی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و خانوادگی برای فرد و جامعه دارد.

طبق آمار سازمان ثبت احوال، طلاق یکی از مهم‌ترین آسیب‌های اجتماعی در ایران است. در اوایل دهه ۷۰، ۶/۳ درصد از ازدواج‌ها به طلاق می‌انجامید. این رقم در اواسط دهه ۸۰ از مرز ۱۰ درصد عبور کرد و در نهایت در آخرین آمار سالانه در سال ۹۳ به ۲۲/۶ درصد رسید؛ به‌طوری‌که در تهران، مشهد و کرج ۳۴ درصد ازدواج‌ها به طلاق ختم می‌شوند و خراسان رضوی بعد از تهران، رتبه دوم طلاق را دارد (دفتر آمار و اطلاعات جمعیتی سازمان ثبت احوال، ۱۳۹۵).

از دیگر سو، به اعتقاد صاحب‌نظران (مانند رحمت‌اللهی، فاتحی‌زاده و احمدی، ۱۳۸۵)، آمار بالای طلاق در ایران و دنیا نشانه بارز مشکلات زناشویی است و اقداماتی که بتواند منجر به کاهش این مشکلات گردد، سبب کاهش معضل طلاق خواهد شد. اما با توجه به کارکرد اجتماعی کتابخانه‌های عمومی در جامعه و نقش مهمی که کتابخانه‌های عمومی می‌توانند در کاهش آسیب‌های اجتماعی داشته باشند و با توجه به اینکه در حال حاضر مشکلات زناشویی و طلاق یکی از نگرانی‌ها و معضلات کشور و به‌ویژه شهر مشهد است، هنوز مشخص نیست که از دیدگاه صاحب‌نظران، اولویت ارائه این خدمات چگونه است؟ هم‌چنین تا چه اندازه امکان ارائه این خدمات از دیدگاه عاملان این خدمات یعنی کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر مشهد و همچنین کارکنان ستادی در دو اداره کتابخانه‌های عمومی استان خراسان رضوی و شهرستان مشهد وجود دارد؟ از این‌رو پژوهش حاضر برای پاسخ به این پرسش‌ها طراحی شد. بنابراین در این پژوهش تلاش می‌شود در ابتدا خدماتی که کتابخانه‌های عمومی می‌توانند در جهت کاهش آسیب‌های اجتماعی و به‌ویژه

مشکلات زناشویی و طلاق ارائه دهند، شناسایی شود و سپس اولویت‌بندی این خدمات از دیدگاه صاحب‌نظران انجام شود. همچنین، امکان ارائه این خدمات از دیدگاه کتابداران و کارکنان ستادی بررسی شود. انتظار می‌رود با کمک نتایج این پژوهش، مسئولان و دست‌اندرکاران نهاد کتابخانه‌های عمومی بتوانند در برنامه‌ریزی‌های بلندمدت و کوتاه‌مدت خود به صورت تدریجی، ارائه این خدمات را به صورت یک ضرورت در اولویت برنامه‌های کتابخانه‌های عمومی قرار داده و امکان ارائه این خدمات را فراهم نمایند تا در نهایت بتوانند در کاهش میزان مشکلات زناشویی و به تبع آن طلاق در جامعه اثرگذار باشند.

پرسش‌های پژوهش

پژوهش حاضر در صدد پاسخگویی به این پرسش‌ها است:

۱. از دیدگاه صاحب‌نظران، اولویت خدمات قابل ارائه در کتابخانه‌های عمومی شهر مشهد به منظور کاهش طلاق چیست؟

۲. از دیدگاه کتابداران و کارکنان ستادی، امکان ارائه خدمات قابل ارائه در کتابخانه‌های عمومی شهر مشهد به منظور کاهش طلاق در چه حد است؟

پیشینه پژوهش

در کاوش‌های انجام شده، برخی مقالات مروری یافت شد که در ارتباط با نقش کتابخانه‌ها در کمک به کاهش آسیب‌های اجتماعی بود، مانند کمک به افراد بی‌خانمان (Muggleton, 2013; Barrows, 2014; Bolt, 2015)؛ فقرا (Holt & Holt, 2015)؛ و کاهش خشونت و تبعیض علیه زنان (Anaeme, 2012)، اما پژوهشی که کاملاً مرتبط با پژوهش حاضر باشد، یافت نشد. اما در این قسمت به برخی از جدیدترین پژوهش‌های داخلی و خارجی که مرتبط با کارکردهای اجتماعی کتابخانه‌ها هستند، اشاره می‌شود. در داخل کشور، فدایی، فیروزآبادی و ابراهیمی (۱۳۹۰) به بررسی نقش کتابخانه‌های عمومی در افزایش سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های لازم برای ایجاد و توسعه سرمایه اجتماعی در این کتابخانه‌ها پرداختند. در این پژوهش چهار کتابخانه از کتابخانه‌های عمومی تهران انتخاب شد و به روش نمونه‌گیری نظری ۴۱ کتابخانه، ۱۶ کتابدار و ۵۳ شهروند از جامعه استفاده‌کننده از کتابخانه‌ها انتخاب شدند. داده‌ها از طریق مشاهده و مصاحبه با اعضای نمونه گردآوری شد. یافته‌ها نشان داد که کتابخانه‌های عمومی نتوانسته‌اند نقش اساسی در ایجاد و توسعه سرمایه اجتماعی شهروندان داشته باشند. در دیگر پژوهش داخلی، بررسی کیفی نقش کتابخانه‌های عمومی در ایجاد و ارتقاء اعتماد اجتماعی توسط ابراهیمی و علی‌پور نجمی (۱۳۹۲) انجام شد. در این پژوهش ۳۷ عضو کتابخانه، ۴۵ شهروند و ۱۶ کتابدار از چهار کتابخانه عمومی برتر شهر تهران،

به‌عنوان اعضای نمونه انتخاب شدند. داده‌های مورد نیاز این پژوهش از طریق مصاحبه نیمه ساختاریافته و مشاهده گردآوری شد. یافته‌ها نشان داد که کتابخانه‌های عمومی می‌توانند از طریق ایجاد حس برابری، برقراری تعامل اجتماعی بین اعضاء و کارکنان و ارائه خدمات کتابخانه‌ای بهتر به مراجعان، به‌عنوان ایجادکننده و ارتقاءدهنده اعتماد اجتماعی در جامعه ایفای نقش کنند.

اما در خارج از کشور پژوهش‌ها در موضوع‌های مختلفی در حیطه کارکردهای اجتماعی کتابخانه‌های عمومی انجام شده است. به‌طور مثال، در پژوهشی که توسط وارهایم (Vårheim, 2011) انجام شد، برنامه‌های کتابخانه‌های عمومی آمریکا برای مهاجران به منظور سازوکاری در جهت ایجاد سرمایه اجتماعی بررسی شد. داده‌ها از طریق مصاحبه ساختارنیافته با مسئولین کتابخانه‌ها به دست آمد. نتایج نشان داد که کتابخانه‌های عمومی از طریق برنامه‌ریزی برای مهاجران و با استفاده از خط‌مشی‌های مختلف، می‌توانند در بین مراجعان جدید، اعتماد را به‌وجود بیاورند. در این راستا، فعالیت کتابخانه‌ها شامل کلاس‌هایی مانند آموزش زبان انگلیسی و کامپیوتر برای مهاجران بود که اثرگذاری این کلاس‌ها در ایجاد اعتماد و سرمایه اجتماعی مورد تأیید قرار گرفت. لوآ، استریکر، لی، تامس و تامس (Luo, Estreicher, Lee, Thomas & Thomas, 2012)، برنامه مددکاران اجتماعی در کتابخانه کینگ[1] در منطقه سن خوزه[2] کالیفرنیای آمریکا را از طریق نظرسنجی تلفنی از ۱۹۳ نفر مورد بررسی قرار دادند. یافته‌ها نشان داد که طرح مددکار اجتماعی در کتابخانه، یک برنامه مفید و حرفه‌ای بوده است اما هنوز تلاش‌های زیادی برای بهبود و پیشرفت این برنامه موردنیاز است. ایرانک (Oyeronke, 2012) در پژوهشی به بررسی راهکارهایی که کتابخانه‌های عمومی نیجریه می‌توانند به کنترل بیکاری کمک کنند، پرداخت. از جمله راهکارهای مطرح شده این موارد بود: کتابخانه‌های عمومی برنامه‌هایی مانند برگزاری سمینار و کارگاه‌ها در جهت افزایش آگاهی و آموزش افراد برای مبارزه با بیکاری را در دستور کار خود قرار دهند و با ارائه خدمات اجتماعی به افراد کمک نمایند تا کیفیت زندگی‌شان را بالا ببرند؛ کتابخانه‌های عمومی باید اهداف و آرمان‌های توسعه اقتصادی کشور را تشخیص دهند؛ کتابخانه‌ها می‌توانند با ایجاد اعتماد به نفس در جوانان و نیز ارائه اطلاعات و منابع، آن‌ها را برای داشتن شغل مناسب آماده کنند تا آنها بتوانند تصمیم‌گیری هوشمندانه داشته باشند و جایگاه شغلی مناسب خود را بیابند. هینز (Hines, 2015) به بررسی نقش کتابخانه در پیوند افراد با خدمات اجتماعی پرداخت. وی ابتدا تاریخچه موضوع و تحلیل‌های موجود را از دیدگاه متخصصان کتابداری و

1. King
2. San Jose

خدمات اجتماعی مورد بحث قرار داد و سپس فعالیت‌های جاری کتابخانه‌ها در سراسر جهان (مانند خدماتی به بی‌خانمان‌ها، افراد ناتوان، افراد اوتیسم، و معتادان) را از طریق نظرسنجی‌ها و مصاحبه‌ها کشف کرد. فعالیت‌های جاری شناسایی‌شده به طور عمده شامل دو رویکرد فعال توسط کتابخانه‌ها بود: ارائه خدمات توسط کارکنان کتابخانه؛ و پیوند مراجعان کتابخانه با کمک‌های خارجی از متخصصان آموزش‌دیده. رویکرد غیرفعال بسیاری از کتابخانه‌ها نیز ارائه اطلاعات چاپی و یا الکترونیکی درباره خدمات اجتماعی موجود بود. ارائه بروشور، جزوه و مانند آن (به‌عنوان اولین راه کم‌هزینه و با زمان‌بری کم برای پیوند مراجعان به خدمات اجتماعی) و همچنین حضور مددکاران آموزش‌دیده در کتابخانه از جمله بهترین روش‌ها برای پیوند مراجعان محروم کتابخانه با خدمات اجتماعی از طریق کتابخانه مطرح شدند. پژوهش کلی، ریگلمن، کلارا و ناوارو (Kelley, Riggleman, Clara, & Navarro, 2017) با هدف فراهم کردن شناخت بیشتر در رابطه با فعالیت‌های اجتماعی کتابخانه عمومی و ارائه راهکارهای خلاقانه برای ارائه خدمات اجتماعی به مراجعان در رابطه با نیازهای آنان صورت گرفت. جامعه این پژوهش ۳۲ مراجع کتابخانه و ۵ کارمند کتابخانه بودند که اطلاعات از طریق مصاحبه جمع‌آوری شد. یافته‌ها نشان داد که برای تدارک فعالیت‌های اجتماعی در جهت بهبود کیفیت زندگی افراد، در حیطه‌های مراقبت و سلامتی، خدمات مرتبط با اشتغال، امور مربوط به بی‌خانمان‌ها و بیماران روانی، باید برنامه‌ریزی مناسبی صورت گیرد.

مرور نوشتار فوق نشان می‌دهد، پژوهش‌های تا حدی مرتبط با پژوهش حاضر متنوع و در موضوعات مختلف بودند، در این پژوهش‌ها از ابزارهای متعددی مانند پرسشنامه، مصاحبه، و مشاهده استفاده شده بود که در این پژوهش نیز از ابزار پرسشنامه بهره گرفته شد. اما در رابطه با خدمات کتابخانه‌های عمومی در کاهش مشکلات زناشویی و طلاق در خارج و داخل کشور، پژوهشی یافت نشد و این خلأ پژوهشی، نیاز به پژوهش در این حوزه را بیشتر آشکار می‌کند. بنابراین لازم است در پژوهشی علاوه بر شناسایی خدمات قابل ارائه در کتابخانه‌های عمومی برای کاهش این مشکلات، اولویت ارائه این خدمات و همچنین امکان ارائه آنها در کتابخانه‌های عمومی شهر مشهد مورد بررسی قرار گیرد.

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی است که به روش پیمایشی انجام شده است. جامعه اول پژوهش، دانشجویان دکترا و اعضای هیأت علمی در سه گروه آموزشی علم اطلاعات و دانش‌شناسی، روان‌شناسی (مشاوره خانواده) و جامعه‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد (صاحب‌نظران) بودند (در کل ۸۴ نفر). روسکو (Roscoe, 1975) اعتقاد دارد حداقل حجم نمونه برای اکثر پژوهش‌ها ۳۰ نفر کفایت می‌کند. از این‌رو، با

توجه به کمبود وقت و مشغله زیاد جامعه اول پژوهش، حداقل حجم نمونه برای آن در نظر گرفته شد (۳۰ نفر) که اعضای نمونه با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای غیر نسبتی انتخاب شدند (هر طبقه ۱۰ نفر). جامعه دوم شامل کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر مشهد و کارکنان ستادی در اداره کل کتابخانه‌های عمومی استان خراسان رضوی و اداره کتابخانه‌های عمومی شهرستان مشهد بودند (در کل ۱۱۲ نفر) که بر اساس جدول حجم نمونه کرجسی و مورگان، حجم نمونه، ۸۶ نفر به دست آمد. اعضای نمونه از جامعه دوم پژوهش به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند.

ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش دو پرسشنامه محقق‌ساخته بود. از آنجا که پرسشنامه استانداردی وجود نداشت، همچنین پژوهش مشابهی نیز یافت نشد، برای طراحی گویه‌های هر دو پرسشنامه نیاز بود که خدمات مؤثر بر کاهش مشکلات زناشویی که قابل ارائه در کتابخانه‌های عمومی است، شناسایی شود. به این منظور متون مختلف داخلی و خارجی مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت و از صاحب‌نظران نیز نظرخواهی شد و در نهایت سیاهه‌ای از این خدمات تهیه شد. سیاهه خدمات جهت تأیید روایی در اختیار اعضای هیأت علمی گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، روان‌شناسی (مشاوره خانواده) و جامعه‌شناسی دانشگاه فردوسی قرار گرفت و نظرات آنان در سیاهه نهایی لحاظ شد. سپس از سیاهه نهایی جهت طراحی دو پرسشنامه محقق ساخته (پرسشنامه صاحب‌نظران، و کتابداران و کارکنان ستادی) استفاده گردید.

بخش اول هر دو پرسشنامه، مربوط به مشخصات فردی پاسخگویان شامل جنسیت و سن در پرسشنامه صاحب‌نظران؛ و همچنین، شامل جنسیت، سن، میزان تحصیلات و سنوات خدمت در پرسشنامه کتابداران و کارکنان ستادی بود. بخش دوم هر دو پرسشنامه مربوط به خدمات قابل ارائه در کتابخانه‌های عمومی در جهت کاهش مشکلات زناشویی در ۵ مقوله (خدمات آموزشی، اطلاع‌رسانی، مشاوره‌ای، مرتبط با منابع و جنبی) و شامل ۳۵ گویه بود. در طراحی گویه‌های بخش دوم پرسشنامه صاحب‌نظران از نمره‌دهی ۱ تا ۷ استفاده شد، به طوری که عدد ۷، نشان‌دهنده بیشترین و عدد ۱، نشان‌دهنده کمترین اثربخشی هر خدمت در کاهش مشکلات زناشویی بود. در طراحی گویه‌های بخش دوم پرسشنامه کتابداران و کارکنان ستادی، از پاسخگویان خواسته شد با فرض اینکه این خدمات از نظر دستورالعمل نهاد کتابخانه‌های عمومی جهت اجرا در کتابخانه، منع قانونی نداشته باشند، نظر خود را در مورد میزان امکان ارائه این خدمات توسط کتابخانه‌های عمومی از نمره ۱ تا ۱۰ مشخص نمایند، به طوری که نمره ۱ نشان‌دهنده کمترین و ۱۰ بیشترین امکان برای ارائه خدمت مورد نظر بود. در این پژوهش نمرات بالاتر از ۸۰ درصد، «مطلوب» در نظر گرفته شد.

به منظور بررسی روایی صوری و محتوایی پرسشنامه‌ها، از نظرات اعضای هیأت علمی گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، گروه روانشناسی (مشاوره خانواده) و جامعه‌شناسی دانشگاه فردوسی استفاده شد. در نهایت پیشنهادات و اصلاحات ارائه شده در تنظیم نهایی پرسشنامه‌ها مورد توجه قرار گرفت و نظرات کارشناسی آنان اعمال و بدین روش، اعتبار صوری و محتوای پرسشنامه‌ها فراهم شد. به منظور تعیین پایایی پرسشنامه‌ها، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. آلفای کرونباخ پرسشنامه صاحب‌نظران برابر ۰/۸۸ و پرسشنامه کتابداران و کارکنان ستادی برابر ۰/۹۲ به دست آمد که نشان‌دهنده پایایی بالای هر دو پرسشنامه بود.

پرسشنامه‌های نهایی در طی سه ماه تابستان ۱۳۹۶ در میان هر دو جامعه پژوهش توزیع و جمع‌آوری شد (۳۰ پرسشنامه از جامعه اول و ۷۳ پرسشنامه از جامعه دوم جمع‌آوری شد). جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار اس‌پی‌اس‌اس نسخه ۲۲ استفاده شد و برای پاسخ به پرسش‌های پژوهش از آزمون آماری فریدمن[1] و آزمون تی تک نمونه‌ای[2] بهره گرفته شد.

لازم به ذکر است که در این پژوهش منظور از مشکلات زناشویی، ۲۳ مشکل زناشویی (کیمیایی، ۱۳۸۶ نقل در آزادی، ۱۳۹۰) و شامل روابط زناشویی، مسائل مالی و مادی، صمیمیت و روابط عاطفی، مسائل جنسی، مسائل مربوط به تربیت فرزندان، مشکلات مربوط به وظایف و نقش‌ها و تکالیف زن و مرد، بی‌وفایی یا خیانت، مسائل اعتقادی و مذهبی، کتک‌کاری، خشونت و پرخاشگری، دخالت اطرافیان، رفت و آمد کردن با اطرافیان، فعالیت‌های تفریحی و اوقات فراغت، سوءظن و بددلی، نازایی، رفیق‌بازی، کنایه و زخم‌زبان، تفاوت فرهنگی، فوت و داغ‌دیدگی، ازدواج مجدد، توهین و ناسزاگویی، اعتیاد و مشکلات روحی و روانی همسر بود.

یافته‌های پژوهش

اطلاعات جمعیت شناختی پاسخگویان

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخگویان از جامعه صاحب‌نظران شامل جنسیت و سن بود که فراوانی و درصد فراوانی پاسخگویان بر اساس این متغیرها در جدول زیر گزارش شده است.

1. Friedman Test
2. One Sample T Test

جدول ۱. توزیع فراوانی صاحب‌نظران بر اساس جنسیت و سن (n=۳۰)

متغیر		فراوانی	درصد
جنسیت	زن	۱۱	۳۶/۷
	مرد	۱۹	۶۳/۳
سن	۲۶-۳۵ سال	۱۲	۴۰
	۳۶-۴۵ سال	۸	۲۶/۷
	۴۶-۵۵ سال	۷	۲۳/۳
	بالاتر از ۵۵ سال	۳	۱۰

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌گردد، بیشتر پاسخگویان از جامعه صاحب‌نظران، مرد بودند. از نظر سنی، بیشتر آنان در رده سنی ۲۶-۳۵ سال بودند و کمترین رده سنی به گروه سنی بالاتر از ۵۵ سال اختصاص داشت.

ویژگی‌های جمعیت شناختی گروه کتابداران و کارکنان ستادی در جدول ۲ گزارش شده است.

جدول ۲. توزیع فراوانی کتابداران و کارکنان ستادی بر اساس متغیرهای جمعیت‌شناختی (n=۷۳)

متغیر		فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	۲۴	۳۲/۹
	زن	۴۹	۶۷/۱
سن	۲۶-۳۵ سال	۳۳	۴۵/۲
	۳۶-۴۵ سال	۳۰	۴۱/۱
	۴۶-۵۵ سال	۱۰	۱۳/۷
تحصیلات	دیپلم	۲	۲/۷
	کاردانی	۸	۱۱
	کارشناسی	۲۷	۳۷
	کارشناسی ارشد	۳۴	۴۶/۶
	بی‌پاسخ	۲	۲/۷
سنوات خدمت	تا ۱۰ سال		۴۳/۸
	۱۱- ۲۰ سال	۱۲	۴۵/۲
	۲۱ سال و بیشتر	۶	۸/۲
	بی‌پاسخ	۲	۲/۷

بر اساس یافته‌های جدول ۲، در جامعه کتابداران و کارکنان ستادی، بخش عمده‌ای از پاسخگویان، زن بودند. از لحاظ رده سنی، بیشتر پاسخگویان در رده سنی ۲۶- ۳۵ سال قرار داشتند. همچنین پاسخگویان با سطح تحصیلات کارشناسی ارشد بیشترین سهم را به خود اختصاص دادند و پاسخگویان با مدرک دیپلم کمترین سهم را داشتند. از نظر سنوات خدمت نیز کمتر از نیمی از پاسخگویان دارای سابقه کار خوبی بودند (۱۱ – ۲۰ سال).

اولویت خدمات قابل ارائه در کتابخانه‌های عمومی شهر مشهد به منظور کاهش طلاق از دیدگاه صاحب‌نظران

خدمات شناسایی شده برای کاهش طلاق در ۵ مقوله خدمات آموزشی، اطلاع‌رسانی، مشاوره‌ای، خدمات مرتبط با منابع و خدمات جنبی دسته‌بندی شد. برای رتبه‌بندی خدمات از دیدگاه صاحب‌نظران، از آزمون رتبه‌ای فریدمن استفاده شد که نتایج این آزمون در جدول زیر قابل مشاهده است.

جدول ۳. نتایج حاصل از آزمون فریدمن برای بررسی اولویت خدمات از دیدگاه صاحب‌نظران

خدمات	مجذورکای	درجه آزادی	سطح معناداری	میانگین رتبه
خدمات آموزشی	۹/۶۸	۴	۰/۰۴	۳/۳۷
خدمات مرتبط با منابع				۳/۳۰
خدمات مشاوره‌ای				۳/۳۰
خدمات جنبی				۲/۵۷
خدمات اطلاع‌رسانی				۲/۴۷

طبق یافته‌های جدول ۳، از دیدگاه صاحب‌نظران، در سطح اطمینان ۹۵ درصد، میان اولویت ارائه ۵ دسته خدمات (به منظور کاهش طلاق) قابل ارائه در کتابخانه‌های عمومی شهر مشهد تفاوت معناداری وجود داشت، به طوری‌که «خدمات آموزشی» در بالاترین اولویت و «خدمات اطلاع‌رسانی» در پایین‌ترین اولویت قرار گرفت.

به منظور تحلیل دقیق‌تر و شناسایی اولویت خدمات در هر مقوله، آزمون فریدمن برای ۵ مقوله خدمات نیز اجرا شد که نتایج آن به تفکیک هر مقوله در ادامه ارائه می‌گردد.

نتایج بررسی تفاوت اولویت در ارائه خدمات در مقوله خدمات آموزشی در جدول ۴ نشان شده است.

جدول ٤. نتایج آزمون فریدمن برای بررسی اولویت خدمات در مقوله خدمات آموزشی از دیدگاه صاحب‌نظران

خدمات آموزشی	مجذورکای	درجه آزادی	سطح معناداری	میانگین رتبه
برگزاری کارگاه‌ها و کلاس‌های آموزش مهارت‌های زندگی به خانواده‌ها	۱۸/۴۲	۳	۰/۰۰۰	۳/۰۸
برگزاری نشست‌های هم‌اندیشی با حضور متخصصان مسائل خانواده در رابطه با حوزه آسیب‌های خانواده در راستای آموزش به خانواده‌ها				۲/۵۰
برگزاری سمینار و دوره‌های آموزشی در رابطه با راهکارهای کاهش مشکلات زناشویی یا تحکیم بنیان خانواده				۲/۴۷
برگزاری کلاس‌های آموزش سواد اطلاعاتی به منظور کمک به افراد در راستای کسب مهارت‌های زندگی				۱/۹۵

با توجه به یافته‌های جدول ۴، سطح معناداری آزمون کم‌تر از ۰/۰۵ بود. بنابراین در مقوله خدمات آموزشی، اولویت خدمات از دیدگاه صاحب‌نظران یکسان نبود. «برگزاری کارگاه‌ها و کلاس‌های آموزش مهارت‌های زندگی به خانواده‌ها» در بالاترین اولویت و «برگزاری کلاس‌های آموزش سواد اطلاعاتی به منظور کمک به افراد در راستای کسب مهارت‌های زندگی» در پایین‌ترین اولویت قرار داشت.

نتایج آزمون فریدمن به منظور بررسی اولویت خدمات در مقوله اطلاع‌رسانی از دید صاحب‌نظران در جدول ۵ قابل مشاهده است.

جدول ۵. نتایج آزمون فریدمن برای بررسی اولویت خدمات در مقوله اطلاع‌رسانی از دیدگاه صاحب‌نظران

خدمات اطلاع‌رسانی	مجذور کای	سطح معناداری	میانگین رتبه
راه‌اندازی شبکه اجتماعی (مانند کانال تلگرام) و آگاهی‌رسانی به خانواده‌ها از این طریق در جهت توانمندسازی خانواده و کسب مهارت‌های زندگی	۲۲/۸۳	۰/۰۴	۹/۱۱
توزیع جزوات و بروشورهای آموزشی در رابطه با پیشگیری از مشکلات زناشویی در میان زوجین			۸/۹۸
معرفی تازه‌های کتابخانه در خصوص زندگی خانوادگی و زناشویی در قفسه ویژه			۸/۱۵
ارائه فهرست مراکز مشاوره و نشانی و اطلاعات تماس آنها و یا افراد دارای تجربه در این حوزه به زوجین			۷/۹۵
ارسال اخبار و اطلاعات مرتبط با موضوع مورد نیاز اعضای کتابخانه - به‌ویژه متأهلان - طبق درخواست آنها در جهت بهبود کیفیت زندگی			۷/۷۷
معرفی کتاب‌ها، منابع و وب‌سایت‌های معتبر و مناسب به زوجین در جهت تحکیم زندگی زناشویی یا کاهش مشکلات آنان			۷/۶۹
معرفی وب‌سایت‌های مفید و مرتبط در رابطه با خانواده موفق			۷/۵۰
اطلاع‌رسانی خدمات کتابخانه، منابع مرتبط و همچنین برنامه‌های مرتبط با مسائل خانواده در کتابخانه، از طریق شبکه‌های اجتماعی به زوجین			۷/۴۲
تهیه بروشور و پوستر از نشانی، خدمات و منابع مرتبط با مشکلات زناشویی کتابخانه‌های عمومی سطح شهر و توزیع این بروشورها در مراکز مشاوره و کلینیک‌های روانشناسی			۷/۲۹
تهیه بروشور از فهرست منابع کتابخانه‌ای مرتبط با حوزه مشکلات زناشویی و پخش این بروشورها از راه‌های مختلف از جمله در مراکز خرید و اماکن عمومی با هدف تبلیغ منابع و خدمات کتابخانه‌ای مرتبط			۷/۲۴
اطلاع‌رسانی خدمات کتابخانه، منابع مرتبط و همچنین برنامه‌های مرتبط با مسائل خانواده در کتابخانه، از طریق سامانه‌های پیام کوتاه به زوجین			۶/۹۰
ارائه اطلاعات مفید در رابطه با راهکارهای داشتن خانواده و ازدواج موفق با استفاده از محتوای مناسب و سودمند در وب‌سایت و یا وبلاگ کتابخانه			۶/۶۱

نصب پوستر و یا برگه‌هایی بر دیوار کتابخانه یا تابلوی اعلانات مخصوص آسیب‌های اجتماعی، حاوی جملات و نکات مهم در پیشگیری از مشکلات زناشویی			۶/۵۰
ارسال فهرست مندرجات کتاب‌های مرتبط با مشکلات زناشویی یا فهرست مجلات مرتبط به اعضای متأهل کتابخانه			۵/۸۷

بر اساس جدول ۵، از دیدگاه صاحب‌نظران، «راه‌اندازی شبکه اجتماعی (مانند کانال تلگرام) و آگاهی‌رسانی به خانواده‌ها از این طریق در جهت توانمندسازی خانواده و کسب مهارت‌های زندگی» در بالاترین اولویت و «ارسال فهرست مندرجات کتاب‌های مرتبط با مشکلات زناشویی یا فهرست مجلات مرتبط به اعضای متأهل کتابخانه» در پایین‌ترین اولویت قرار داشت.

نتیجه بررسی اولویت خدمات از دیدگاه صاحب‌نظران در مقوله خدمات مشاوره‌ای در جدول ۶ قابل مشاهده است.

جدول ٦. نتایج آزمون فریدمن برای بررسی اولویت خدمات در مقوله خدمات مشاوره‌ای از دیدگاه صاحب‌نظران

خدمات مشاوره‌ای	مجذور کای	درجه آزادی	سطح معناداری	میانگین رتبه
حضور مشاور خانواده/روانشناس در زمان‌های مشخصی در کتابخانه به منظور مشاوره و کمک به زوجین نیازمند مشاوره	۱۱/۳۰	۵	۰/۰۴	۴/۲۹
انجام خدمات کتاب‌درمانی برای مراجعان دارای مشکلات زناشویی با کمک متخصصان حوزه کتاب‌درمانی				۳/۶۸
حضور مشاور مذهبی در زمان‌های مشخصی در کتابخانه به منظور مشاوره و کمک به زوجین نیازمند مشاوره				۳/۳۵
مشاوره رو دروی کتابدار با زوجین نیازمند اطلاعات در خصوص منابع و خدمات مرتبط با نیاز آنها در کتابخانه				۳/۳۱
حضور اهالی کتاب (نویسندگان در حوزه روانشناسی، مشاوره خانواده و مانند آن) به منظور به اشتراک‌گذاری دانسته‌هایشان با مراجعین کتابخانه				۳/۲۴
برگزاری نشست‌های کتاب‌خوانی با حضور متخصصان حوزه خانواده و اختصاص درصدی از این نشست‌ها به موضوع کاهش آسیب‌های اجتماعی و به‌ویژه آسیب‌های خانوادگی				۳/۱۳

همان‌طور که در جدول ۶ مشاهده می‌شود، با توجه به سطح معناداری به دست آمده می‌توان گفت در مقوله خدمات مشاوره‌ای، اولویت خدمات یکسان نبود، به طوری که «حضور مشاور خانواده یا روانشناس در زمان‌های مشخصی در کتابخانه به منظور مشاوره و کمک به زوجین نیازمند مشاوره» در بالاترین اولویت و «برگزاری نشست‌های کتاب‌خوانی با حضور متخصصان حوزه خانواده و اختصاص درصدی از این نشست‌ها به موضوع کاهش آسیب‌های اجتماعی و به‌ویژه آسیب‌های خانوادگی» در پایین‌ترین اولویت قرار گرفت.

نتیجه بررسی تفاوت در اولویت خدمات در مقوله خدمات مرتبط با منابع در جدول ۷ به نمایش درآمده است.

جدول ۷. نتایج آزمون فریدمن برای بررسی اولویت خدمات در مقوله خدمات مرتبط با منابع از دیدگاه صاحب‌نظران

خدمات مرتبط با منابع	مجذور کای	درجه آزادی	سطح معناداری	میانگین رتبه
ارائه منابع دیداری و شنیداری مرتبط با حوزه خانواده به مراجعان در جهت ارتقاء آگاهی آنان در حوزه راهکارهای زندگی خانوادگی موفق	۱۱/۵۱	۵	۰/۰۴	۴/۰۵
ارائه نسخه‌های صوتی و یا الکترونیکی رایگان کتاب‌های مرتبط با مسائل زناشویی				۳/۸۷
ارائه کتاب‌های روزآمد و مفید حوزه مسائل خانواده در جهت آگاهی‌رسانی به خانواده‌ها				۳/۶۵
ارائه و نمایش انواع نشریات در حوزه ارتقاء آگاهی خانواده‌ها در قفسه				۳/۲۹
اختصاص بخشی از قفسه پیشنهاد کتابدار (یا قفسه معرفی کتاب) به کتاب‌های مرتبط با پیشگیری از وقوع اختلافات زناشویی مانند کتاب‌های انتخاب همسر و کتاب‌های حل مشکلات و اختلافات زناشویی				۳/۱۱
ارائه خدمات برون کتابخانه‌ای به خانواده‌ها (مانند ارائه خدمات توسط کتابخانه سیار)				۳/۰۳

یافته‌های جدول ۷ حاکی از وجود تفاوت معنادار در اولویت خدمات در مقوله خدمات مرتبط با منابع بود، به‌طوری‌که نخستین اولویت به «ارائه منابع دیداری و شنیداری مرتبط با حوزه خانواده به مراجعان در جهت ارتقای آگاهی آنان در حوزه راهکارهای زندگی خانوادگی موفق» و آخرین اولویت به «ارائه خدمات برون کتابخانه‌ای به خانواده‌ها» اختصاص داشت. نتیجه بررسی اولویت خدمات در مقوله خدمات جنبی از دیدگاه صاحب‌نظران در جدول ۸ ارائه شده است.

جدول ۸. نتایج آزمون فریدمن برای بررسی اولویت خدمات در مقوله خدمات جنبی از دیدگاه صاحب‌نظران

خدمات جنبی	مجذور کای	درجه آزادی	سطح معناداری	میانگین رتبه
برگزاری جلسات کتاب‌خوانی در زمان‌های مشخص با حضور زوجین داوطلب و علاقمند در رابطه با مسائل خانواده	۱۲/۹۸	۴	۰/۰۱	۳/۴۷
برپایی نمایشگاه‌های موضوعی از کتاب‌ها و منابع مرتبط با حوزه آسیب‌های خانواده و راهکارهای پیشگیری از آن				۳/۳۷
برگزاری جلسات نقد و بررسی کتاب‌های مرتبط با مسائل خانواده و زندگی زناشویی				۲/۹۲
برگزاری مسابقات کتاب‌خوانی (کتاب‌های مرتبط با مسائل خانواده و زندگی زناشویی)				۲/۷۹
اجرای طرح اهدا و مبادله کتاب‌های مربوط به مسائل خانواده در کتابخانه و در بین اعضای کتابخانه				۲/۴۵

یافته‌های جدول ۸ سطح معناداری را با مقدار ۰/۰۱ (کمتر از ۰/۰۵) نشان می‌دهد. در نتیجه، اولویت های صاحب‌نظران نسبت به خدمات در مقوله خدمات جنبی متفاوت بود. بر این اساس، از دیدگاه صاحب‌نظران «برگزاری جلسات کتاب‌خوانی در زمان‌های مشخص با حضور زوجین داوطلب و علاقه‌مند در رابطه با مسائل خانواده» در اولویت اول و «اجرای طرح اهدا و مبادله کتاب‌های مربوط به مسائل خانواده در کتابخانه و در بین اعضای کتابخانه» در اولویت آخر قرار گرفت.

امکان ارائه خدمات به منظور کاهش طلاق در کتابخانه‌های عمومی شهر مشهد از دیدگاه کتابداران و کارکنان ستادی

برای تعیین میزان امکان ارائه خدمات در جهت کاهش طلاق در کتابخانه‌های عمومی شهر مشهد از دیدگاه کتابداران و کارکنان ستادی، ابتدا لازم بود میانگین نمره اختصاص داده شده به امکان ارائه هر خدمت توسط پاسخگویان محاسبه شود و سپس با نمره مطلوب مقایسه گردد تا امکان‌سنجی ارائه خدمات در سطح جامعه نیز معلوم گردد. این بخش از پرسشنامه کتابداران و کارکنان ستادی، شامل ۵ مقوله کلی از خدمات شامل خدمات آموزشی، اطلاع‌رسانی، مشاوره‌ای، مرتبط با منابع و خدمات جنبی بود که در مجموع ۳۵ خدمت را دربر می‌گرفت. در جدول زیر برخی آماره‌های توصیفی مربوط به امکان ارائه خدمات در سطح نمونه نشان داده شده است.

جدول ۹. آماره‌های توصیفی مربوط به امکان ارائه خدمات از نظر کتابداران و کارکنان ستادی

خدمات	میانگین	انحراف معیار
خدمات اطلاع‌رسانی	۶/۷۵	۲/۰۶
خدمات جنبی	۶/۸۹	۲/۲۶
خدمات آموزشی	۷/۰۸	۲/۵۵
خدمات مشاوره‌ای	۷/۱۱	۲/۳۱
خدمات مرتبط با منابع	۷/۲۵	۲/۰۴
کل	۷/۰۲	۱/۹۴

یافته‌های جدول فوق نشان می‌دهد که در سطح نمونه پژوهش، امکان ارائه هر ۵ دسته خدمات و در مجموع، از حد مطلوب (عدد ۸) کمتر است. اما از آنجایی که در این پژوهش نمونه‌گیری انجام شده است، تنها با مقایسه و مشاهده میانگین نمونه نمی‌توان مشخص نمود که میزان امکان ارائه خدمات از دیدگاه جامعه مورد نظر چگونه است. از این‌رو، برای مقایسه نتایج و تعمیم آن به جامعه پژوهش و با توجه به توزیع نرمال این متغیر، از آزمون پارامتری تی یک نمونه‌ای استفاده شد. در جدول زیر نتایج آزمون تی یک نمونه‌ای برای مقایسه میانگین نمره امکان ارائه خدمات با سطح مطلوب نشان داده شده است.

جدول ۱۰. نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه مربوط به امکان ارائه خدمات با حد مطلوب ۸

متغیر	آماره تی	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین	نتیجه آزمون
خدمات آموزشی	-۳/۰۶	۷۲	۰/۰۰۳	-۰/۹۱	معنادار
خدمات اطلاع‌رسانی	-۵/۱۲	۷۲	۰/۰۰۰	-۱/۲۴	معنادار
خدمات مشاوره‌ای	-۳/۲۶	۷۲	۰/۰۰۲	-۰/۸۸	معنادار
خدمات مرتبط با منابع	-۳/۱۱	۷۲	۰/۰۰۳	-۰/۷۴	معنادار
خدمات جنبی	-۴/۱۹	۷۲	۰/۰۰۰	-۱/۱۰	معنادار
کل	-۴/۳	۷۲	۰/۰۰۰	-۰/۹۷	معنادار

بر اساس یافته‌های جدول، مقدار سطح معنی‌داری آزمون تی یک نمونه‌ای در هر ۵ مقوله خدمات و در کل کمتر از ۰/۰۵ ارزیابی شد. در نتیجه، بین میانگین نمره امکان ارائه خدمات با سطح مطلوب آزمون (عدد ۸) تفاوت معنادار وجود داشت و با توجه به اختلاف میانگین منفی می‌توان گفت که میانگین نمره امکان ارائه هر پنج مقوله خدمات از نظر کتابداران و کارکنان ستادی، کمتر از حد مطلوب بود.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر اولویت‌بندی و امکان‌سنجی خدمات قابل‌ارائه کتابخانه‌های عمومی شهر مشهد در جهت کاهش طلاق بود. یافته‌ها نشان داد که از دیدگاه صاحب‌نظران، میان اولویت ارائه خدمات آموزشی، اطلاع‌رسانی، مشاوره‌ای، جنبی و خدمات مرتبط با منابع در کتابخانه‌های عمومی شهر مشهد تفاوت معناداری وجود داشت، به طوری که «خدمات آموزشی» در بالاترین اولویت و «خدمات اطلاع‌رسانی» در پایین‌ترین اولویت قرار گرفت. باید گفت پژوهشی در رابطه با اولویت‌بندی خدمات قابل ارائه در کتابخانه‌های عمومی برای کاهش آسیب‌های اجتماعی از جمله طلاق یافت نشد تا بتوان پژوهش حاضر را با آن مقایسه کرد. بنابراین نتایج به دست آمده با برخی پژوهش‌هایی که تا حدودی مرتبط هستند، مقایسه می‌شود:

امانی و لطافتی بریس (۱۳۹۲) به بررسی اثربخشی آموزش گروهی مهارت‌های ارتباطی (یکی از مهارت‌های زندگی) بر کاهش تعارضات زناشویی زوجین پرداختند. طبق نتایج، برنامه‌های آموزشی بر کاهش تعارضات زوجین مؤثر بود. این پژوهشگران معتقدند با فراهم نمودن فرصت‌های آموزشی لازم و

کارآمد (در قالب سمینار، کلاس و کارگاه‌های آموزشی)، می‌توان به زوجین یاری رساند تا شیوه‌های ناکارآمد مقابله با تعارض خود را تغییر دهند و شیوه‌های کارآمدتری را به کار گیرند. زوجین با شرکت در این کارگاه‌ها و سمینارها، آموزش می‌بینند تا روابط بین خود را مدیریت نمایند، اعتماد، دوستی و محبت بین خود را تقویت نمایند، و در صورت وجود تعارض، نحوه حل آن را یاد می‌گیرند (Gottman & Gottman, 2017). بنابراین با توجه به کارایی و فواید مثبت برنامه‌های آموزشی دور از انتظار نیست که خدمات آموزشی در قالب سمینار، کلاس و کارگاه، بالاترین اولویت را از دیدگاه صاحب‌نظران به خود اختصاص دهد. در رابطه با خدمات اطلاع‌رسانی که از دیدگاه صاحب‌نظران آخرین رتبه را کسب کرد، شاید بتوان چنین استنتاج کرد که بسیاری از خدمات در مقوله اطلاع‌رسانی (مانند معرفی کتاب‌های مناسب به زوجین، معرفی تازه‌های کتابخانه در خصوص مسائل خانوادگی، توزیع جزوات آموزشی در مورد پیشگیری از مشکلات زناشویی) در صورتی اثرگذار است که فرد اهل مطالعه باشد، که با توجه به پایین بودن میزان مطالعه در کشور ما، اختصاص اولویت آخر از نظر صاحب‌نظران می‌تواند قابل توجیه باشد.

در مقوله خدمات آموزشی، اختصاص بالاترین اولویت به «برگزاری کارگاه‌ها و کلاس‌های آموزش مهارت‌های زندگی به خانواده‌ها»، با پژوهش‌های عابدی و شعاع کاظمی (۱۳۹۲)، و دارابی، کاظمی اصل و مسعودی (۱۳۹۳) در یک راستا بود. پژوهش‌های آنها نشان داد که آموزش مهارت‌های زندگی به طرز معناداری باعث افزایش سازگاری زوجین شده و حس مثبت زندگی را در آنها افزایش و مشکلات زناشویی را کاهش داده بود. انسان‌ها برای مقابله سازگارانه با موقعیت‌های تنش‌زا، نیاز به آموختن برخی مهارت‌ها دارند. متخصصان علوم رفتاری معتقدند که یکی از مؤثرترین برنامه‌هایی که به افراد کمک می‌کند تا زندگی بهتر و سالم‌تری داشته باشند، برنامه آموزش مهارت‌های زندگی است (فتحعلی لواسانی، ۱۳۸۸). آموزش مهارت‌های زندگی شامل آموزش‌هایی در خصوص روش‌های برقراری رابطه و گفتگو، روش‌های مقابله با اختلافات زناشویی، مقابله با اضطراب و افسردگی، مدیریت خانواده و تربیت فرزندان، تأمین آرامش و لذت از زندگی، افزایش اعتماد به نفس و مانند آن است. آموزش مهارت‌های زندگی موجب ارتقای توانایی‌های روانی- اجتماعی افراد می‌گردد. این توانایی‌ها افراد را برای برخورد مؤثر با کشمکش‌ها و موقعیت‌های سخت زندگی یاری می‌دهند و به افراد کمک می‌کنند تا با سایر انسان‌ها در محیط زندگی خود، مثبت برخورد کنند (علی‌لو، ۱۳۸۵). بنابراین نظر به اهمیت برخورداری از مهارت‌های زندگی در برخورد مؤثر با کشمکش‌ها و داشتن زندگی بهتر و سالم‌تر، اختصاص بالاترین اولویت به برگزاری کلاس‌های مهارت زندگی توسط صاحب‌نظران منطقی است.

در مقوله خدمات آموزشی، «برگزاری کلاس‌های آموزش سواد اطلاعاتی به منظور کمک به افراد در راستای کسب مهارت‌های زندگی»، اولویت آخر را به خود اختصاص داد. در حالی که کسب مهارت‌های سواد اطلاعاتی، به افراد کمک می‌کند تا در میان حجم زیاد اطلاعات و منابع بتوانند به صورت مستقل به اطلاعات باکیفیت دست یابند. از طرفی با افزایش سواد اطلاعاتی، فرد مسئولیت یادگیری و کسب اطلاعات را خودش بر عهده می‌گیرد (علی‌نژاد، سرمدی، زندی و شبیری، ۱۳۹۰). کلاس‌های آموزش سواد اطلاعاتی به منظور کمک به افراد در راستای کسب مهارت‌های زندگی است به طوری که یکی از حوزه‌های کاربردی مهارت سواد اطلاعاتی نیز تأثیر در رشد مهارت حل مسئله (یکی از مهارت‌های زندگی) است (راستگو، نادری، شریعتمداری و سیف نراقی، ۱۳۸۹). شاید به این دلیل که آموزش سواد اطلاعاتی به‌طور غیرمستقیم و از طریق کمک به افراد در جهت کسب مهارت‌های زندگی، می‌تواند در کاهش مشکلات زناشویی و طلاق نقش داشته باشد، اولویت آخر را در مقوله خدمات آموزشی به خود تخصیص داد.

در مقوله خدمات اطلاع‌رسانی، اولویت خدمات متفاوت بود. به‌طوری‌که راه‌اندازی شبکه اجتماعی (مانند کانال تلگرام) در بالاترین اولویت قرار داشت. در راستای این یافته، در پژوهشی که باب‌الحوائجی و عطاردی بیمرغی (۱۳۹۴) به مقایسه توانمندی‌های اطلاع‌رسانی رسانه‌های جمعی و شبکه‌های اجتماعی از نظر کتابداران و اطلاع‌رسانان پرداختند، رسانه‌های جمعی و شبکه‌های اجتماعی هر کدام توانمندی خاصی در اطلاع‌رسانی دارا بودند. اما توانمندی شبکه‌های اجتماعی در مجموع نسبت به رسانه‌های جمعی در سطح بالاتری قرار داشت. شاید یکی از دلایل احتمالی اختصاص بالاترین رتبه در میان خدمات اطلاع‌رسانی به راه‌اندازی شبکه اجتماعی از سوی صاحب‌نظران، ویژگی‌های خاص این خدمت مانند چندرسانه‌ای بودن و انتقال اطلاعات مورد نیاز از طریق فیلم، فایل صوتی، متن و مانند آن باشد. علت دیگر این امر هم می‌تواند دسترسی آسان به شبکه‌های اجتماعی (با گوشی همراه و رایانه شخصی) باشد که نیاز به حضور در مکان خاصی ندارد. ضمن اینکه مشاوران و صاحب‌نظران حوزه خانواده، با استفاده از امکانات شبکه‌های مجازی مانند ایجاد کانال‌ها و گروه‌ها می‌توانند به راحتی مطالب مفید را برای افراد خانواده و زوجین در جهت کاهش مشکلاتشان به اشتراک بگذارند. در میان انواع خدمات اطلاع‌رسانی، «ارسال فهرست مندرجات کتب یا فهرست مجلات مرتبط با مشکلات زناشویی» در پایین‌ترین اولویت قرار گرفت، دلیل این امر را می‌توان این‌طور بیان کرد که در مقایسه با دیگر خدمات، در مقوله خدمات اطلاع‌رسانی، خدماتی مانند راه‌اندازی شبکه اجتماعی (مانند کانال تلگرام) و آگاهی‌رسانی به خانواده‌ها از این طریق یا توزیع جزوات و بروشورهای آموزشی در رابطه با پیشگیری از مشکلات زناشویی در میان زوجین، به صورت مستقیم به افراد اطلاع‌رسانی

می‌کنند، اما با ارسال فهرست مندرجات کتب یا فهرست مجلات مرتبط با مشکلات زناشویی، نیاز است فرد به منبع دیگری مراجعه و اطلاعات کسب نماید.

در مقوله خدمات مشاوره‌ای «حضور مشاور خانواده یا روانشناس در زمان‌های مشخصی در کتابخانه به منظور مشاوره و کمک به زوجین نیازمند مشاوره» در بالاترین اولویت قرار گرفت. این بخش از یافته‌های این پژوهش با پژوهش لوآ و همکاران (Luo et al., 2012) و هینز (Hines, 2015) در یک راستا بود. یافته‌های این پژوهش‌ها نیز حاکی از اهمیت حضور مددکار اجتماعی و مشاور برای کمک به مراجعان به ویژه در رابطه با مشکلات خانوادگی بود. در پژوهش‌های متعددی در حوزه روانشناسی و مشاوره نیز به تأثیر خدمات مشاوره در کاهش مشکلات و تعارضات زناشویی پرداخته شده است (از جمله پژوهش‌های کیمیایی و گرجیان، ۱۳۹۴؛ فیض‌آبادی، زهراکار و نظری، ۱۳۹۵). طبق یافته‌های این پژوهش‌ها، مشاوره توانسته است به کاهش مشکلات زوجین کمک نماید. در پژوهش حاضر نیز خدمات مشاوره‌ای و حضور مشاور در کتابخانه از دیدگاه صاحب‌نظران اولویت بالایی را کسب کرد. این نتیجه با توجه به تجربه حرفه‌ای برخی صاحب‌نظران به ویژه در حوزه روانشناسی که شاهد اثرات مشاوره بر بهبود روابط زوجین و کاهش مشکلات زوجین بوده‌اند، دور از انتظار نیست. زیرا مشاوران خانواده بر آسیب‌های خانواده و مشکلات زناشویی و نحوه بهبود زندگی زناشویی تخصص و آگاهی دارند و می‌توانند در این زمینه به زوجین یاری رسانند. در میان خدمات مشاوره‌ای، برگزاری نشست‌های کتابخوان با حضور متخصصان حوزه خانواده اولویت آخر را کسب نمود، نشست‌های کتابخوان به منظور به اشتراک‌گذاری کتاب‌های خوانده شده و با هدف ترویج مطالعه در قالب معرفی کتاب برگزار می‌گردد. در این نشست‌ها کتابداران، نویسندگان، فعالان حوزه کتاب، اعضای کتابخانه و دیگر علاقه‌مندان می‌توانند شرکت کنند (نهاد کتابخانه‌های عمومی شهرکرد، ۱۳۹۶). شاید یکی از دلایل کسب رتبه آخر برای نشست‌های کتابخوان این باشد که صاحب‌نظران با دیگر خدماتی که در مقوله مشاوره‌ای قرار داشت مانند: حضور مشاور خانواده، مشاور مذهبی و مشاوره کتابدار با مراجعان، آشنایی بیشتری داشتند و اثرات مطلوب آنها را ملموس‌تر می‌دانستند. اما با توجه به نوپا بودن برگزاری نشست‌های کتابخوان که اولین نشست در بهار ۱۳۹۴ برگزار شد (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۴)، طبیعی به نظر می‌رسد که هنوز آشنایی کافی با این نشست‌ها و اثرات آن وجود ندارد.

یافته‌ها در خصوص خدمات مرتبط با منابع نیز حاکی از وجود تفاوت معنادار در اولویت خدمات این مقوله بود، به‌طوری‌که نخستین اولویت به «ارائه منابع دیداری و شنیداری مرتبط با حوزه خانواده به

مراجعان در جهت ارتقای آگاهی آنان در حوزه راهکارهای زندگی خانوادگی موفق» اختصاص یافت. شاید بتوان گفت به دلیل ماهیت چندرسانه‌ای منابع دیداری و شنیداری و جذابیتی که در انتقال محتوا به مخاطب و در نتیجه اثرگذاری بیشتر دارند؛ صاحب‌نظران اولویت بالاتری برای این خدمت قائل شدند. همچنین دلیل احتمالی اختصاص آخرین اولویت به خدمات برون کتابخانه‌ای در میان خدمات مرتبط با منابع از دیدگاه صاحب‌نظران، می‌تواند ناشی از عدم ارائه و یا ارائه کم این خدمت توسط کتابخانه‌ها و ملموس نبودن خدمت کتاب‌رسانی در مقایسه با دیگر خدمات باشد.

در مقوله خدمات جنبی، «برگزاری جلسات کتاب‌خوانی در زمان‌های مشخص با حضور زوجین داوطلب و علاقه‌مند در رابطه با مسائل خانواده» در اولویت اول قرار گرفت. هدف اساسی خدمات جنبی تحول افراد بیگانه با کتاب به افرادی کتاب‌خوان است. تشکیل گروه‌های کتاب‌خوانی (در قالب دوره‌های کتاب‌خوانی) نیز از جمله خدمات جنبی مهمی است که کتاب‌خوانی را در جامعه رواج می‌دهد (ملایی، شعبانی و رضایی آدریانی، ۱۳۹۴). اختصاص اولویت اول به برگزاری دوره‌های کتاب‌خوانی با حضور زوجین در رابطه با مسائل خانواده، از دیدگاه صاحب‌نظران نشان‌دهنده اهمیت و تأثیر کتاب‌خوانی از دیدگاه آنان است. به گفته حدادی (۱۳۹۶) از آنجایی که بالا رفتن سطح مطالعه و در نتیجه فرهنگ مطالعه در میان جامعه، عامل مهمی در کاهش آسیب‌های اجتماعی است، نتیجه به دست آمده منطقی به نظر می‌رسد. قرار گرفتن اجرای طرح اهدا و مبادله کتاب‌های مربوط به مسائل خانواده در اولویت آخر، شاید ناشی از عوامل متعددی از جمله نبود فرهنگ اهدا و مبادله کتاب در بین افراد جامعه باشد که باعث کمرنگ شدن اهمیت این مورد از دیدگاه صاحب‌نظران شده است.

یافته دیگر آنکه از دیدگاه کتابداران و کارکنان ستادی که سابقه کاری و میزان تحصیلات مناسبی داشتند و به خوبی با شرایط و امکانات کتابخانه‌های عمومی آشنا بودند، امکان ارائه خدمات آموزشی، اطلاع‌رسانی، مشاوره‌ای، مرتبط با منابع، و جنبی با حد مطلوب آن تفاوت معناداری داشت و کمتر از حد مطلوب بود و همان‌طور که پیشتر گفته شد، پژوهشی مشابه با پژوهش حاضر یافت نشد تا بتوان این یافته را با آن مقایسه کرد.

ارائه خدمات اثرگذار در کاهش آسیب اجتماعی طلاق توسط کتابخانه‌های عمومی علاوه بر کسب مجوز و تأیید نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور نیازمند زیرساخت‌هایی مانند بودجه، نیروی انسانی کافی و آموزش‌دیده، و فضا و تجهیزات است. از آنجائی‌که امکان ارائه هر پنج مقوله خدمات آموزشی، اطلاع‌رسانی، مشاوره‌ای، مرتبط با منابع، و جنبی از دیدگاه کتابداران و کارکنان ستادی نامطلوب ارزیابی

شد، می‌توان چنین استنتاج کرد که در کتابخانه‌های عمومی شهر مشهد زیرساخت‌های لازم برای ارائه چنین خدماتی وجود ندارد. اما، با توجه به آمار بالای طلاق در استان خراسان رضوی، نیاز است مسئولین و تصمیم‌گیران در نهاد کتابخانه‌های عمومی به این مسئله توجه جدی داشته باشند و برنامه‌ریزی‌های لازم جهت ارائه این خدمات در کتابخانه‌های عمومی را در دستور کار خود قرار دهند.

پیشنهادها

با توجه به نتایج پژوهش، پیشنهادهای کاربردی زیر به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به منظور کمک به کاهش مشکلات زناشویی و طلاق در جامعه ارائه می‌شود:

- تصویب و دادن مجوز به کتابخانه‌های عمومی جهت ارائه خدمات شناسایی شده دارای اولویت از نظر صاحب‌نظران؛
- فراهم کردن زیرساخت‌ها و امکانات لازم جهت ارائه خدمات شناسایی شده در راستای کاهش مشکلات زناشویی و طلاق (به‌ویژه خدمات آموزشی، خدمات مشاوره‌ای و خدمات مرتبط با منابع) در کتابخانه‌های عمومی؛
- ارائه خدمات آموزشی در کتابخانه‌های عمومی به‌ویژه برگزاری هدفمند و منظم کارگاه‌ها و کلاس‌های آموزش مهارت‌های زندگی، برگزاری نشست‌های هم‌اندیشی با حضور متخصصان مسائل خانواده در رابطه با حوزه آسیب‌های خانواده در راستای آموزش به خانواده‌ها، برگزاری سمینار و دوره‌های آموزشی در رابطه با راهکارهای کاهش مشکلات زناشویی یا تحکیم بنیان خانواده، و برگزاری کلاس‌های آموزش سواد اطلاعاتی به منظور کمک به افراد در راستای کسب مهارت‌های زندگی؛
- راه‌اندازی شبکه اجتماعی (مانند کانال تلگرام) و آگاهی‌رسانی به خانواده‌ها از این طریق در جهت توانمندسازی خانواده و کسب مهارت‌های زندگی و تحکیم بنیان خانواده؛
- فراهم نمودن امکان حضور مشاور خانواده یا روانشناس در زمان‌های مشخصی در کتابخانه به منظور مشاوره و کمک به زوجین نیازمند مشاوره در کتابخانه‌های عمومی؛
- تهیه و ارائه مهم‌ترین و به‌روزترین منابع دیداری شنیداری مرتبط با حوزه خانواده در جهت ارتقای آگاهی مراجعان در حوزه راهکارهای زندگی خانوادگی موفق (مانند سی‌دی‌های آموزشی و سخنرانی مشاوران معروف و مانند آن)؛

- برگزاری منظم جلسات کتاب‌خوانی در زمان‌های مشخص با حضور زوجین داوطلب و علاقه‌مند در رابطه با مسائل خانواده.

تشکر و قدردانی

نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور کمال تشکر و قدردانی را داشته باشند زیرا این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول است که به عنوان طرح پژوهشی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور نیز تصویب شده است.

منابع

آزادی، زینب (۱۳۹۰). بررسی مقایسه‌ای اثربخشی زوج‌درمانی راه‌حل محور و عقلانی - هیجانی -رفتاری بر کاهش مشکلات و ناسازگاری زناشویی زوج‌های متقاضی طلاق. پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره خانواده، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی.

ابراهیمی، رحمان و علی‌پور نجمی، سکینه (۱۳۹۲). بررسی کیفی نقش کتابخانه‌های عمومی در ایجاد و ارتقای اعتماد اجتماعی. *پژوهش‌نامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۳ (۲)، ۷۲-۵۱. https://doi.org/10.22067/riis.v3i2.17321

امانی، احمد و لطافتی بریس، رامین (۱۳۹۲). اثربخشی آموزش گروهی مهارت‌های ارتباطی بر کاهش تعارضات زناشویی زوجین. *دو فصلنامه مشاوره کاربردی*، ۲ (۳)، ۱۷-۳۶. بازیابی شده در ۱ شهریور ۱۳۹۶ از http://jac.scu.ac.ir/article_10670.html

باب‌الحوائجی، فهیمه و عطاردی بیمرغی، علیرضا (۱۳۹۴). مقایسه توانمندی‌های اطلاع‌رسانی رسانه‌های جمعی و شبکه‌های اجتماعی. *فصلنامه تعامل انسان و اطلاعات*، ۱ (۴)، ۲۹۱-۲۸۲. بازیابی شده در ۵ مهر ۱۳۹۶ از http://hii.khu.ac.ir/article-1-2412-fa.html

جعفری روشن، مرجان (۱۳۹۴). *مسائل اجتماعی آسیب‌زا با نگاهی به پیشگیری محله‌مدار*. تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.

حدادی، هدی (۱۳۹۶). کتاب‌خوانی باعث کاهش آسیب‌های اجتماعی می‌شود. بازیابی شده در تاریخ ۲۸ شهریور ۱۳۹۶ از http://www.khabargozarisaba.ir/fa/news

خبرگزاری مهر (۱۳۹۴). اولین نشست کتابخوان برگزار شد. بازیابی شده در ۱۵ آبان ۱۳۹۶ از https://www.mehrnews.com/news

دارابی، سعدالله؛ کاظمی اصل، مجید؛ و مسعودی، محمدحسین (۱۳۹۳). اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی بر سازگاری زناشویی. پژوهشنامه *مددکاری اجتماعی*، ۱ (۲)، ۱۴۳–۱۲۱. بازیابی شده در ۵ مهر ۱۳۹۶ از http://ensani.ir/file/download/article/20160312161419-10043-13.pdf

دفتر آمار و اطلاعات جمعیتی سازمان ثبت احوال (۱۳۹۵). طلاق‌های ثبت شده در سال ۱۳۹۴ به تفکیک استان. بازیابی شده در ۲۷ اردیبهشت ۱۳۹۵ از https://www.sabteahval.ir

راستگو، اعظم؛ نادری، عزت‌الله؛ شریعتمداری، علی؛ و سیف نراقی، مریم (۱۳۸۹). بررسی تأثیر آموزش سواد اطلاعاتی اینترنت بر رشد مهارت‌های حل مسأله دانشجویان. *رهیافتی نو در مدیریت آموزشی*، ۱ (۴)، ۱–۲۲. بازیابی شده در ۲۵ آبان ۱۳۹۶ از
https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=133043

رحمت‌اللهی، فرحناز؛ فاتحی‌زاده، مریم؛ و احمدی، سید احمد (۱۳۸۵). آسیب‌شناسی زندگی زناشویی. *فصلنامه تازه‌های روان‌درمانی*، ۱۱ (۴۲–۴۱)، ۲۶–۸. بازیابی شده در ۲۰ آبان ۱۳۹۶ از
http://ensani.ir/file/download/article/20101006192039

رفعت‌جاه، مریم و بهرامی، سمیه (۱۳۹۰). مطالعه انسان‌شناختی عوامل نابسامانی خانواده در محله سیروس شهر تهران. پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران، ۱ (۲)، ۱۰۹–۸۵. بازیابی شده در ۲ آبان ۱۳۹۶ از
https://ijar.ut.ac.ir/article_30603_a5a1aed3d8ebde3e0076fc6f408dd64b.pdf

عابدی، فاطمه؛ و شعاع کاظمی، مهرانگیز (۱۳۹۲). اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی بر تعارضات زناشویی. *فصلنامه فرهنگی– تربیتی زنان و خانواده*، ۷ (۲۲)، ۲۹–۷. بازیابی شده در ۱۲ آذر ۱۳۹۶ از http://cwfs.ihu.ac.ir/article_201597_0273db21275fdc9283232552c51eb840.pdf

علی‌لو، مجید (۱۳۸۵). *راهنمای مهارت‌های زندگی*. تهران: وزارت آموزش و پرورش، مؤسسه فرهنگی منادی تربیت.

علی‌نژاد، مهرانگیز؛ سرمدی، محمدرضا؛ زندی، بهمن؛ و شبیری، سید محمد (۱۳۹۰). سطح سواد اطلاعاتی و نقش آن در فرایند آموزش یادگیری الکترونیکی دانشجویان. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۱۷(۲)، ۳۷۱–۳۳۷. بازیابی شده در ۱۰ آبان ۱۳۹۶ از
http://publij.ir/article-۱۱۹-۱-fa.html

غفاری، سعید (۱۳۸۰). اهمیت و تأثیر کتابخانه عمومی. *فصلنامه پیام کتابخانه*، ۴۲، ۷۷–۸۰.

فتحعلی لواسانی، فهیمه (۱۳۸۸). *راهنمای آموزش مهارت‌هایی زندگی: کلاس چهارم*. تهران: هنر آبی.

فدایی عراقی، غلامرضا (۱۳۹۲). *از کتابداری و اطلاع‌رسانی تا علم اطلاعات و دانش‌شناسی*. تهران: چاپار.

فدایی، غلامرضا؛ فیروزآبادی، سید احمد؛ و ابراهیمی، رحمان (۱۳۹۰). نقش کتابخانه‌های عمومی در افزایش سرمایه اجتماعی: مطالعه موردی شهر تهران. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۱۸ (۲)، ۱۹۷-۲۱۵. بازیابی شده در ۲ مهر ۱۳۹۶ از http://publij.ir/article-۱-۲۱۴-fa.html

فیض‌آبادی، سکینه؛ زهراکار، کیانوش؛ و نظری، علی‌محمد (۱۳۹۵). اثربخشی مشاوره مبتنی بر بهبود کیفیت زندگی بر فرسودگی زناشویی. *مجله پزشکی ارومیه*، ۲۷ (۹)، ۷۹۰-۷۸۲. بازیابی شده در ۲ شهریور ۱۳۹۶ از https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=282336

کیمیایی، سید علی و گرجیان، حسن (۱۳۹۴). اثربخشی مشاوره زناشویی مبتنی بر الگوی کاربرد عملی مهارت‌های ارتباط صمیمانه بر بهبود عملکرد خانوادگی زوج‌های دارای ناسازگاری زناشویی. *دو فصلنامه مشاوره و روان‌درمانی خانواده*، ۵ (۲)، ۱۰۰-۸۳ بازیابی شده در ۱ مرداد ۱۳۹۶ http://fcp.uok.ac.ir/article_15738_e14e536743daaf20619e0cdd33aa04fa.pdf

مختاری معمار، حسین (۱۳۷۶). *درآمدی بر کتابداری*. تهران: قو.

معتمدی، سید هادی (۱۳۸۶). اولویت‌بندی آسیب‌ها و مسائل اجتماعی در ایران. *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ۶ (۲۴)، ۳۲۷-۳۴۸. بازیابی شده در ۱ آبان ۱۳۹۶ از http://refahj.uswr.ac.ir/article-۱-۲۱۳۸-fa.html

ملایی، ابراهیم؛ شعبانی، احمد؛ و رضایی آدریانی، رقیه (۱۳۹۴). بهبود خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان اصفهان از دیدگاه کاربران بر اساس عوامل جمعیت‌شناختی. *فصلنامه دانش‌شناسی*، ۸ (۳۱)، ۸۱-۹۵ بازیابی شده در ۱ تیر ۱۳۹۶ از http://qje.iau-tnb.ac.ir/article_522225_0d00ddf741d0f80f974ba2aeef86ef3a.pdf

موکرجی، ا. ک. (۱۳۶۸). *تاریخ و فلسفه کتابداری*. مترجم: اسدا... آزاد، مشهد: آستان قدس رضوی، معاونت فرهنگی.

نهاد کتابخانه‌های عمومی شهرکرد (۱۳۹۶). دستورالعمل برگزاری سلسله نشست‌های کتاب‌خوان. بازیابی شده در ۱۵ آبان ۱۳۹۶ از http://www.shahrekordpl.ir/portal/home

Anaeme, F. O. (2012). Reducing gender discrimination and violence against women through library and information services. *Library Philosophy and Practice*, Retrieved June 20, 2017 from http:// *digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1839&context=libphilprac*

Barrows, P. K. (2014). Serving the needs of homeless library patrons: Legal issues, ethical concerns, and practical approaches. *SLIS Student Research Journal*, 4(2), 1-16. Retrieved March 11, 2017 from https://scholarworks.sjsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1184&context=ischoolsrj

Bolt, N. (2015). It takes a village–how public libraries collaborate with community agencies to serve the homeless in the United States. *IFLA World Library and Information*

Congress 2015 81st IFLA General Conference and Assembly. Retrieved May 25, 2017 from http://www.*library.ifla.org 2017/8/27.*

Gottman, J., & Gottman, J. (2017). The art and science of love. Retrieved April 12, 2017 from https://www.gottman.com/couples/workshops/art-science-of-love.

Hines, S. S. (2015). Connecting individuals with social services: The library's role. Retrieved May 1, 2017 from http://www.ifla.org/files2016/12/28

Holt, G. E., & Holt, L. E. (2015). Library card campaigns and sustaining service: How do public libraries best serve poor children? *Public Library Quarterly*, 34(3), 270-278. https://doi.org/10.1080/01616846.2015.1069684

Kelley, A., Riggleman, K., Clara, I., & Navarro, A. E. (2017). Determining the need for social work practice in a public library. *Journal of Community Practice*, 25 (1), 112-125. https://doi.org/10.1080/10705422.2016.1269380

Luo, L., Estreicher, D., Lee, P. A., Thomas, C., & Thomas, G. (2012). Social workers in the library: An innovative approach to address library patrons' social service needs. *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries (QQML)*, 1, 73 – 82. Retrieved May 20, 2017 from http://www.qqml-journal.net/index.php/qqml/article/view/45

Muggleton, T. H. (2013). Public libraries and difficulties with targeting the homeless. *Library Review*, 62(1/2), 7-18. https://doi.org/10.1108/00242531311328113

Oyeronke, A. (2012). Information as an economic resource: The role of public libraries in Nigeria. *Chinese Librarianship*: *An International Electronic Journal*, 34, 66-75. Retrieved July 2, 2017 from http://www.iclc.us/cliej/cl34oyeronke.pdf

Roscoe, J.T. (1975). *Fundamental research statistics for the behavioral sciences* (2nd Ed.). New York: Holt Rinehart & Winston.

Vårheim, A. (2011). Gracious space: Library programming strategies towards immigrants as tools in the creation of social capital. *Library & Information Science Research*, 33 (1), 12-18. https://doi.org/10.1016/j.lisr.2010.04.005